

ТЕАТРАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЯК МЕТОД НАЛАГОДЖЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Дмитрик І. О.

Четвертий рік для держави в межах офіційного політичного курсу, а також для суспільства на міжособистісному та групових рівнях залишається відкритим питання про механізми деокупації тимчасово непідконтрольних територій. Дискусії точаться навколо самої можливості налагодження суспільного діалогу. Пошук ефективних методик, що можуть допомогти хоча б у перспективі знайти шляхи неконфліктної комунікації, здійснюється громадськими організаціями та державними структурами. Значення таких цінностей як рівність, свобода, справедливість, демократія було переосмислено в Україні під час Революції Гідності, дотепер їх розвиток та захист потребують різновекторної кропіткої роботи в умовах неоголошеної війни. Додавання мистецьких практик, зокрема, використання нових форм театру, до методів взаєморозуміння та усвідомлення новітніх суспільних трансформацій стають неординарною частиною такої роботи.

Документальний театр, що у різних варіаціях демонструє найболючіші соціальні проблеми, дослідниками визначається як відкрита система актуального мистецтва у ситуації становлення постдраматичної театральної культури[2]. З точки зору академічного підходу його важко оцінювати, оскільки він стоїть на межі мистецтва і соціальних проєктів.

У 2015 р. відбулося створення унікальної для України платформи документального театру під назвою «Театр переселенця». Авторами ідеї були німецький режисер Георг Жено, українські драматурги Наталія Ворожбит та Максим Курочкін, військовий психолог Олексій Карачинський. Це психотерапевтично-драматургічний проєкт, в якому на сцену замість акторів виходять вимушені переселенці зі Сходу України та діляться власними історіями та переживаннями.

Назва документального театру глибша за позначення головних дійових осіб сцени, що одночасно є носіями наративу про несподівану війну та її стагні наслідки. Слово «переселенець» резонує із відчуттям відчуження. «Воно також стосується загальної ситуації на Сході України – ситуації втрати свого місця у світі. Як на мене, люди, які живуть неподалік лінії фронту, – це переселені люди, бо вони вже не усвідомлюють, де саме живуть. Військові – це також переселені війною: вони не вдома», – пояснює Георг Жено[7].

Одним із перших проєктів театру стала вистава «Миколаївка» про учнів однієї миколаївської школи (з населеного пункту поблизу Слов'янська, який дуже постраждав під час воєнних дій). Замість акторів діти розповідають про досвід пережитого: про загиблих родичів і друзів, про особисті проблеми[4].

Згодом з'явився спектакль «Де Схід?» Н. Ворожбит, вперше його презентували влітку 2015 р. на львівському форумі «Донкульт». У виставі

беруть участь звичайні люди, які виїхали з Луганської і Донецької областей. З кожним учасником попередньо працював професійний психотерапевт. Не тільки особистий, сповнений переживань контент, але й організація простору у глядацькій залі допомагає донести до аудиторії свідчення травматичного досвіду та викликати емпатію. «Стільці глядачів виставляються у формі лабіринту, люди сидять близько один до одного, навпроти, дивляться в очі, виникає відчуття ситуативної спільноти. Актори перебувають серед глядачів, вони сидять так само в залі і потрібної миті встають і розпочинають свою оповідь. Ефект безпосередньої присутності поряд з людиною, що мала неймовірні переживання, призводить до розуміння, що все це могло б статися і з тобою...»[6]. До цієї та деяких інших вистав долучається фольклорний ансамбль «Дивина», який діяв при Донецькому національному університеті з 1998 р., а після початку військових дій частина його учасниць переїхала до Києва та продовжила виступати. Багатоголосний народний спів «Дивини» відкриває аудиторії український фольклор Донбасу, що стає елементом несподіванки для глядача та демонструє єдність культурної платформи різних регіонів України.

Ще одна з провідних вистав театру – «Товар», темою якої є смерть на війні. Документальний проект Аліка Сардаряна – молодого хлопця, який потрапив на війну у якості санітара медичної роти. Матеріалами для вистави стали спогади й історії про пережите самим автором – у вигляді монологів, його власних фото, аудіо- та відеозаписів[3].

«Театр переселенця» займається не тільки соціально-мистецькими виставами. Він став також центром психологічної адаптації для людей зі Сходу та Криму, посланцем миру на територіях, близьких до зони АТО. Команда вже зробила помітний внесок у налагодження діалогу та виховання лояльності до вихідців з Донбасу, продовжує свою діяльність в Україні та за кордоном під час виступів на фестивалях.

Серед інших важливих проектів, які стали частиною театрального та соціального життя, слід назвати «Театр Сучасного Діалогу» у м. Полтава. У 2011 р. драматургиня Ірина Гарець створила Полтавську Театральну Лабораторію «ПолТеЛа». У 2015 р. актори «ПолТеЛа» разом з представниками інших аматорських театрів за ініціативою Ірини Гарець та за підтримки Полтавської філії суспільної служби України утворили проектний документальний театр – «Театр Сучасного Діалогу», що покликаний методами мистецтва змінювати суспільство на краще[5].

Однією з найбільш резонансних його вистав є постдокументальна драма «Теорія великого фільтра» (режисерка – Роза Саркісян, драматургиня – Ірина Гарець). Спираючись на інтерв'ю, статистику, наукові дослідження, газетні статті, рефлексії акторів, вона розкриває суть таких соціальних явищ і процесів, як толерантність, насилля, дегуманізація, дискримінація, інакшість. Колектив театру докладає зусиль, щоб спровокувати глядачів почати відкритий діалог на теми, які прийнято замовчувати.

Вистава є результатом піврічного дослідження командою театру контрверсійних подій в українському суспільстві. Складаючись з різних тем, спектакль зачіпає повсякденні ситуації дискримінації, демонізації чи процеси виникнення в суспільстві ненависті, насилля, самосуду. Увага спрямована на людину, яка існує в суспільстві, де ворожнеча і нетерпимість стають нормою. Частина історій віддзеркалює усталені стереотипи та соціальні проблеми (домашнє насильство; агресивна реакція на відсутність соціальної рівності), частина – новітні, ті, що з'явилися внаслідок військових дій на Сході України (поява нової категорії «незручних» для суспільства людей – «донецькі пенсіонери»; вплив психологічної травми ветерана АТО на його подальше життя та на його близьких). Загалом, вистава справляє сильне враження на глядачів, змушує ще довго обмірковувати поставлені запитання, шукати хоча б на індивідуальному рівні відповіді на них, які апріорі не можуть бути простими.

Якщо звернутися до соціально-орієнтованих театральних практик, які здатні охопити найбільшу кількість глядачів, ще й перетворити їх із спостерігачів вистави на акторів, на першому місці опиниться форум-театр. Він отримує все більшу популярність як метод подолання неприйняття різними суспільними групами, активізації суспільства, формування культури прав людини.

У січні 2014 р. група активістів ініціювала створення проекту «Театр для діалогу». Мета – за допомогою мови театру створити безпечний простір для обговорення подій в Україні, допомогти учасникам почути різні точки зору та спробувати виробити спільне бачення вирішення ситуації. Дана ініціатива використовує методологію «Театру пригнічених», яка була створена бразильським режисером Августо Боалем у 1960-х роках під час диктаторського режиму в Бразилії та інших країнах Латинської Америки. Ця методологія включає набір спеціальних ігор та вправ, спрямованих на розвиток серед учасників навичок володіння мовою театру, з метою обговорення та подолання соціального пригнічення. 13–16 лютого 2014 р. в п'яти містах України – Києві, Львові, Донецьку, Чернігові, Чернівцях – відбулися семінари з соціального театру, які завершилися показами вистав про сучасні події в країні[1, с. 32].

З 2014 р. «Театр для діалогу» проводить семінари, що завершуються форум-виставами, по всій Україні. Учасники підіймали теми трудових прав, доступності середовища для людей з інвалідністю, проблем жінок та порозуміння поколінь. На Сході України «Театр для діалогу» разом із організацією «Простір толерантності» провів низку форум-вистав, де активісти та місцеві жителі обговорювали проблеми сьогодення.

Отже, сьогодні в Україні яскравим культурним та соціальним явищем стали нові форми театру, що намагаються мистецькими засобами надати суспільству допомогу, якої воно потребує через травму війни, що триває. Практики документального та постдокументального театру, форум-театру спрямовані на поліпшення комунікації між різними суспільними групами,

гуманізацію образу «іншого», надають психотерапевтичну допомогу, навчають захищати свої права. Вистави такого характеру є не тільки прикладом актуального мистецтва, але й результатом роботи громадянського суспільства. Важливо, що ці ж вистави допомагають його розбудовувати, ніби створюючи «замкнений цикл».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз діалогових ініціатив щодо врегулювання конфлікту в Україні / за ред. О. Захарової. – Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. – 63 с.
2. Апчел О. А. Документальний театр як вид сучасної постдраматичної театральної культури / О. А. Апчел // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – 2012. – Вип. 18(1). – С. 199-204. – Режим доступу: [file:///C:/Users/seVen/Downloads/Uk_msshr_2012_18\(1\)_45.pdf](file:///C:/Users/seVen/Downloads/Uk_msshr_2012_18(1)_45.pdf).
3. Головненко А. Театр соціального дослідження і терапії [Електронний ресурс] / Анастасія Головненко. – Режим доступу: <http://teatre.com.ua/modern/eatr-sotsialnogo-doslidzhennja-i-terapij/>.
4. Макаревська К. «Театр Переселенця»: психологічні та мистецькі ліки [Електронний ресурс] / К. Макаревська. – Режим доступу: <http://cultua.media/teatr-pereselencja-psihologchn-ta-mistECK-lki>.
5. Норіцина Н. Усе буде театр: огляд альтернативних творчих проєктів Полтави [Електронний ресурс] / Наталія Норіцина. – Режим доступу: <http://zmist.pl.ua/news/use-bude-teatr-oglyad-alternativnih-tvorchi-proektiv-poltavi>.
6. Підлужна А. Війна, мир, театр. В Україні з'явився новий Фестиваль патріотичного театру «МИРОтворці» [Електронний ресурс] / Алла Підлужна. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/viyna-myr-teatr>.
7. Сопова А. Театр війни: психодраматичний проєкт, який допомагає українцям подолати травму [Електронний ресурс] / Аліса Сопова . – Режим доступу: <https://krytyka.com.ua/ukrayina-i-donbas-chy-zmozhe-mo-my-znovu-buty-razom/articles/teatr-viyny-psykhodramatychnyy-proiekt>.

БОЛГАРСЬКИЙ ЕКЗАРХАТ: ІСТОРИЧНІ УРОКИ ТА ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ

Докашенко Г. П.

В сучасній історичній науці все більше утверджується цивілізаційний підхід до аналізу суспільного розвитку. Один із провідних критеріїв цього підходу, за твердженням одного з його авторів А. Тойнбі, – релігійний фактор. В своїй основній роботі «Дослідження історії» відомий західний дослідник визначає роль релігії та церкви в процесі генези цивілізацій, в період їх розвитку та під час занепаду[6]. Увага українських суспільствознавців до питань історії та сучасного стану релігії є, таким чином, цілком логічною. Свідомо уникаючи історіографічного огляду